

**VÝZNAM A ÚLOHA ÚSTAVNÉHO SÚDU POČAS 30 ROKOV JEHO
FUNGOVANIA**

2023

Filozofické *entrées*

Vychádzajúc z teórie spoločenskej zmluvy, ľud sa v záujme sebazáchovy vzdáva časti svojich prirodzených práv a deleguje ich na inštitucionálne organizovaných zástupcov v dobrej viere, že tí sprostredkujú ich vôľu tam, kde samotný ľud nemá dosah. Táto téza je v súčasnosti vnímaná ako adekvátny legitimizačný základ väčšiny mechanizmov typických pre demokratický štát a mohlo by sa zdať, že v prípade kumulatívneho naplnenia všetkých jej znakov a podľaľhnutiu filozofickej elegancii (ktorá z nej nepochybne vyžaruje) ju nie je potrebné ďalej rozvetvovať. Nepodliehajme idealizmu. Suverén (predvídavý ľud, s osobitným dôrazom na použité adjektívum) si musí ponechať funkčný diapazón prostriedkov, ktorými sa môže brániť prípadnej sprenevere v onej téze načrtnutého vznešeného poslania zvereného zastupiteľskému zboru. Práve toto východisko v spojitosti so základnými postulátmi kladenými na právny štát opodstatňuje kreáciu súdneho orgánu, ktorý zabezpečí ústavnú rovnováhu a v prípade potreby ochráni „ovládané“ spoločenstvo pred štátnym molochoom. Nasledujúce riadky majú poslúžiť ambícii autora dokázať čitateľovi, že načrtnutý význam ústavného súdu ani zďaleka nie je hyperbolou, ale faktom, ktorý je, žiaľ, často opomínaný.

Nestrážime iba ústavný text, ale predovšetkým charakter spoločnosti doň premietnutý

V nedávnej minulosti v mediálnom priestore zazneli výroky o vhodnosti rušenia určitých orgánov – príkladom Úrad pre verejné obstarávanie, či dokonca Špecializovaný trestný súd a Úrad špeciálnej prokuratúry ako súčasť reformy trestnoprávneho systému. Nech už je hodnotenie týchto politických požiadaviek akékoľvek, pravdou zostáva, že so sebou prinášajú potrebu pomenovať význam a legitimitu jednotlivých inštitúcií. Podľa stavu *de constitutione lata*, Ústavný súd SR predstavuje nezávislý súdny orgán ochrany ústavnosti. Zostávajúc iba pri znení článku 124 Ústavy Slovenskej republiky, takmer každý adresát po jeho prečítaní dokáže pochopiť esenciálny účel existencie tohto orgánu – metaforickým parafrázovaním, ide o „ústavoochrancu.“ Z pléna zvedavcov by však mohla zaznieť kacírka otázka, prečo Ústava Slovenskej republiky potrebuje osobitnú inštitúciu, ktorá by ju chránila? A pred čím? Ponúka sa učebnicová odpoveď (minimálne na prvú otázku) – ide o základný zákon štátu. Žiaľ, takáto odpoveď by pre zvedavca s najväčšou pravdepodobnosťou nebola vyčerpávajúca a uspokojivá. Je nespochybniteľné, že ústava *in genere* býva definovaná ako základný zákon štátu, ale takéto vymedzenie implikuje riziko toho, že adresáti začnú ústavu vnímať výlučne ako entitu pochádzajúcu zo sveta práva, ktorý im je cudzí a jeho prienik s ich každodenných životom je

skôr ojedinelou náhodou. Opak je však pravdou. Práve ústava je ten prameň, ktorý je referenčný pri charakterizovaní spoločnosti ako-takej, posudzovaní vzťahu jednotlivca a štátu, skúmaní kľúčových kultúrnych hodnôt, či kategorizovaní jednotlivých záujmov. Z uvedeného vyplýva jednoznačná premisa – zmeňte ústavu, zmeníte obraz a chod celej spoločnosti. A predsa nikto z nás nechce zažiť deň, v ktorom zistí, že počet jeho základných práv a slobôd sa zredukoval na polovicu.

Ústavný súd si uvedomuje, že ústava je koncipovaná ako jeden z najabstraktnejších právno-politických dokumentov (I. ÚS 575/2016) a kreácia výkladu, ktorý je želaný pre určitý ideologický prúd je len otázkou argumentačno-interpretáčnej šikovnosti. Berúc na vedomie aj procesnoprávne nastavenie, podľa ktorého sa na zmenu ústavy (či už kozmetickú alebo revolučnú) vyžaduje súhlas deväťdesiatich poslancov, je skutočne opodstatnené uvažovať o vytvorení obranného mechanizmu voči tendencii vykoľajit' ústavný systém. Kostrou spomenutého mechanizmu by mal byť (*sollen*) práve ústavný súd, pričom použitie podmienovacieho spôsobu nie je náhodné – je potrebné skúmať, či to tak aj naozaj je (*sein*).

Ked' ústavoobrana mení paradigmu, ktorou sa ústavodarca cíti byť ohrozený...

Úspech akéhokoľvek právneho predpisu nie je na konci dňa determinovaný legislatívno-technickou kvalitou, jazykom, štruktúrou, či konzistentnosťou, naopak, medzi tie najpodstatnejšie parametre patrí miera schopnosti regulovať určitú časť spoločenských vzťahov. Uvedené sa primerane vzťahuje aj na ústavnú úpravu pôsobnosti Ústavného súdu SR. Prvotný kontakt s obsahom článku 125 a nasledujúcich Ústavy Slovenskej republiky môže nahrávať dojmu, že z hľadiska ústavnej úpravy ústavnému súdu nič nebráni vykonávať svoje poslanie, nakoľko okruh pôsobností je v súčasnosti pomerne široký. Avšak pri triezvom hodnotení je neopomenuteľnou jedna veta (ktorá si podľa nášho názoru vyžaduje skutočne pozorné čítanie ústavného textu), podľa ktorej ústavný súd nesmie rozhodovať o súlade ústavného zákona s ústavou. Toto negatívne vymedzenie má svoju genézu.

V januári roku 2019 ústavný súd v rozhodnutí so spisovou značkou PL. ÚS 21/2014 veľmi promptne nastúpil na vlak, ktorý v západnej Európe premával už od čias povojnovej rozhodovacej činnosti nemeckého Spolkového ústavného súdu a ktorý sa snaží do sveta práva vnieš' novú entitu – materiálne jadro ústavy. Pozitivistický pohľad na interpretáciu normatívneho textu a odmietanie tendencie čítať „medzi ústavnými riadkami“ je žiaľ fenomén, ktorý sa na Slovensku darí vytláčať do úzadia len veľmi ťažko. Ústavný súd na tomto poli podal

úctyhodný výkon, avšak pomyselnú vojnu nevyhral. Bez ohľadu na skutkové okolnosti predmetného rozhodnutia, záver ústavného súdu by sa dalo voľne parafrázovať v tom zmysle, že určité ústavné normy požívajú osobitný stupeň ochrany a predstavujú červenú čiaru aj pre ústavodarcu, berúc s plným rešpektom na vedomie, že práve on je tým privilegovaným, kto môže meniť ústavnú úpravu v akejkoľvek oblasti. Do tohto nedotknuteľného okruhu možno zaradiť najmä princípy demokratického a právneho štátu, či úpravu, ktorá sa dotýka ochrany základných práv a slobôd (PL. ÚS 21/2014). Je však vhodné poznamenať, že z procesnoprávneho hľadiska bola od počiatku táto iniciatíva postavená na tenkom ľade, nakoľko v čase kreácie tohto rozhodnutia právna úprava o možnosti ústavného súdu posudzovať súlad ústavného zákona mlčala. Následný krok zo strany parlamentu, ktorým ústavnému súdu vzal právomoc posudzovať ústavnosť predpisu, ktorým sa má priamo meniť ústavný text (a vracajúc sa pár riadkov späť, aj spoločenský obraz) je smutnou ukázkou neochoty suveréna obmedziť vlastnú moc za účelom zachovania ústavnej stability a v neposlednom rade aj ukážka miery rešpektu voči ústavnému súdu ako-takému. Existovala aj druhá možnosť – vystužiť kompetenčný rámec ústavného súdu a explicitne zaviesť možnosť ústavného prieskumu aj vo vzťahu k ústavnému zákonu.

Vychádzajúc z týchto skutočností, musíme sa pýtať, ako má ústavný súd plniť svoje poslanie strážcu ústavnosti, keď mu parlament berie jeho meče? Hoci je podľa nášho názoru táto situácia nešťastná, musíme zdôrazniť, že voči prípadnej erupcii a vyhlodaniu ústavných štandardov sa dokážeme brániť prostredníctvom medzinárodného práva, ktoré by v ústavnom prieskume mohlo zohrať úlohu referenčného prameňa a teda trest smrti či utláčanie etnických skupín by sa do nášho právneho poriadku nedostalo ani skrze kvalifikovanú väčšinu v parlamente. Odhliadnuc od toho sa však systém báz a protiváh ocitol vo vákuu – návrh týkajúci sa otázky, ktorá nie je regulovaná na medzinárodnoprávnom poli má cestu do našej ústavy výrazne uľahčenú. A opäť sa dostávame za ústavné riadky – chceme sa pri pohľade na hodnotové nastavenie riadiť len medzinárodným štandardom alebo naopak, chceme byť v niečom autentickí a nachádzať v ústave niečo, čo je nám vlastné? Ak áno, chceme identifikáciu sebaobrazu zveriť parlamentu, ktorého zloženie sa mení každé štyri roky a jeho výstupy sa nezriedka nesú na vlne aktuálnej politickej preferencie a vytlačania politického kapitálu alebo inštitúcii postavenej na erudovanosti a skúsenosti, ktorá dbá na konzistentnosť svojej rozhodovacej činnosti? Ak sa vrátíme k referenčnému kritériu načrtnutému v úvode tejto podkapitoly, musíme konštatovať, že súčasný kompetenčný rámec ústavného súdu vytvára minimálne prekážku rozvoja jeho potenciálu, ak ho priam neoslabuje...

Interpretačná činnosť ako umenie nemožného

Ako zdôraznil Zieliński, „*všetko, čo sa v právnej vede a v právnej praxi deje, buď priamo spočíva v interpretácii, alebo sa jej týka, alebo ju rozvíja, alebo ju premieta, alebo ju zohľadňuje, prípadne ju iba podmieňuje.*“ (Žák Krzyžanková, 2019, s. 19). Dôležitosť interpretačnej činnosti je vo vzťahu k ústavnému súdu zvýraznená o to viac, a to z dvoch dôvodov. Prvým je skutočnosť, že rozhodnutia žiadneho iného orgánu s decíznou právomocou v podmienkach Slovenskej republiky nemajú účinok všeobecne záväzného formálneho prameňa práva. Druhým dôvodom je samotná povaha referenčného prameňa – ústavy – ktorá na mnohých miestach pre svoju abstraktnosť otvára širokú paletu možností výkladu. Pokiaľ ide o základný trend v oblasti interpretácie a argumentácie, ten pripomenula bývalá predsedníčka Macejková, podľa ktorej je nevyhnutné vnímať prechod z preferencie reštriktívneho a doslovného výkladu do preferencie výkladových metód, ktoré otvárajú brány extralegálnemu svetu, čerpajú v spoločenskej realite a okrem iného zahŕňajú aj interpretáciu vysoko abstraktných princípov (Macejková, 2012).

Takáto paradigma však so sebou prináša volanie po opatrnosti, a to aj s prihliadnutím na princíp právnej istoty, nakoľko nesprávne odhadnuté nastavenie hraníc môže rezultovať do stavu, kedy budú právne normy pôsobiť ako nestále metafyzické pole – inými slovami, v ústavnom texte budeme hľadať aj to, čo tam nie je. Je však nutné konštatovať, že ústavnému súdu sa darí týmto nástrahám vyhýbať. Ako jeden z mnohých príkladov elegantnej právnickej argumentácie môže poslúžiť prieskum súladu predmetu referenda, v rámci ktorého sa ústavný súd zaoberal ústavnosťou otázky o skrátení ôsmeho volebného obdobia Národnej rady SR. Klasická pozitívnoprávna línia argumentácie by plénum zvädzala k tomu, aby svoj výrok oprelo výlučne o neexistenciu takejto možnosti, ktorá by mali byť zakotvená v ústavnom texte. Namiesto toho však ústavný súd argumentoval základnými východiskami, na ktorých stojí systém delby moci (ktorý, samozrejme, predpokladá aj samotná Ústava, no jeho konkrétne aspekty prameňa v dobovej filozofii) a princípom generality práva odvodeného od všeobecného princípu právneho štátu, podľa ktorého je neprípustné, aby sa právna norma kreovala na jednu konkrétnu situáciu, následne by stratila svoje opodstatnenie a v ústavnom organizme (*obiter dictum*, nakoľko výsledok referenda je potrebné vnímať ako prameň so silou ústavného zákona) by pôsobila ako neživá a nadbytočná bunka (PL. ÚS 7/2021). Je však potrebné mať neustále na zreteli, že kvalitná interpretácia a kvalita právnej úpravy predstavujú

spojené nádoby. Uvedená väzba je umocnená v prípade takého dôležitého právneho predpisu, akým ústava nepochybne je.

Nemožno od ústavného súdu očakávať, že vo svojich rozhodnutiach bude kvalitou skákať do výšin, pokiaľ mu ústavodarca nevytvorí adekvátny odrazový most. Pri postulovaní toho, aby ústavný súd disponoval schopnosťou vyhodnotiť v ktorej situácii má mlčať, a naopak, v ktorej kričať, je potrebné reflektovať aj mieru, v akej sa slovenskému parlamentu darí približovať ideálu dokonalého platónskeho zákonodarcu...

Záverom berme na zreteľ aj ľudský faktor

Tak, ako už bolo na iných miestach akcentované, azda žiaden iný právny predpis ako ústava nemá taký široký záber do jednotlivých oblastí spoločenského života. Pokiaľ berieme na vedomie, že existujú určité inštitucionálne, ale aj personálne požiadavky na nestrannosť a nezávislosť súdneho aparátu, v konotácii s ústavným súdom je potrebné zdôrazniť tú osobitosť, ktorá vyplýva z načrtnutej povahy základného referenčného prameňa. Vo väzbe na to, ani na sudcov ústavného súdu nemôže byť kladená požiadavka absolútnej nezaujatosti (I. ÚS 575/2016). Na pozadí ústavných sporov nezriedka prebieha aj ideologický, či politický spor o rôzne spektrum hodnôt, pričom argumentačné inštrumentárium je natoľko vyrovnané, že ústavný súd sa môže prikloniť tak na stranu jedného alebo druhého riešenia bez toho, aby tým bola dotknutá miera presvedčivosti rozhodnutia. Dovoľme si vyjadriť názor, že očakávanie takých rozhodnutí, ktoré by boli apolitické či hodnotovo neutrálne, je prinajmenšom naivné. Hľadiac na kritéria pri výbere sudcov Najvyššieho súdu Spojených štátov amerických, medzi tie dôležité patrí aj odpoveď na otázku, či je kandidát konzervatívne, resp. liberálneho hodnotovo orientovaný. V určitých prípadoch už len samotný predmet konania nedovoľuje uhýbať pohľad do hodnotové zrkadla (je nepredstaviteľné, aby ústavný súd pri skúmaní súladu zákona o umelom prerušení tehotenstva opomenul otázku objektívnych hodnôt).

Aj na základe týchto skutočností je veľmi dôležité venovať pôsobnosti ústavného súdu, spôsobu jeho kreácie, samotnému personálnemu substrátu a štúdiu jeho rozhodnutí náležitú pozornosť. V prípadnej kritike budme konštruktívni, rešpektujme jeho rozhodovaciu činnosť (nech už k nej máme akýkoľvek subjektívny postoj), pretože ak začneme uvažovať o jeho neopodstatnenosti a tieto hlasy nadobudnú silný politický rozmer, nie je vylúčené, že to bude tým posledným, čo sme kritizovali. Slobodu prejavu už nebude mať kto chrániť...

Zoznam použitej literatúry:

Monografie:

1. ŽÁK KRZYŽANKOVÁ, K.: *Právní interpretace – mezi vysvětlováním a rozuměním*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2019, 300 s. ISBN 978-80-7598-404-3.

Rozhodnutia Ústavného súdu SR:

1. Rozhodnutie Ústavného súdu Slovenskej republiky zo dňa 30. januára 2019, sp. zn. PL. ÚS 21/2014.
2. Rozhodnutie Ústavného súdu Slovenskej republiky zo dňa 4. decembra 2007, sp. zn. PL. ÚS 12/01.
3. Rozhodnutie Ústavného súdu Slovenskej republiky zo dňa 6. decembra 2017, sp. zn. I. ÚS 575/2016.
4. Rozhodnutie Ústavného súdu Slovenskej republiky zo dňa 7. júla 2021, sp. zn. PL. ÚS 7/2021.

Internetové zdroje:

1. MACEJKOVÁ, I. *K vybraným aspektom ústavnoprávnej ochrany ústavnosti Ústavným súdom Slovenskej republiky*, 2012, 12 s. Dostupné online: https://www.ustavnysud.sk/documents/10182/992164/Macejkova_KonferenciaBA_K_vybranim_aspektom.pdf/466f9dda-332f-40c2-b3a5-53626a0fd783 [cit. dňa 12.9.2023].

Právne predpisy:

1. Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov